

DE ARCHEOTOOG

Transcriptie Podcast

Steentijd Special met Ex Situ

INHOUD

1	Intro.....	3
2	Voorstelling Ex Situ en De Semse	3
3	Methodologie van steentijdopgraving (Inger Woltinge en Marijn Van Gils)	4
4	Beveren – Schoorhavenweg (Inger Woltinge en Yves Perdaen).....	7
5	Lommel – Kristalpark (Marjolein Van der Waa en Ferdi Geerts).....	12
6	Kerkhove – Stuw (Hans Vandendriessche).....	15
7	Meeuwen – Monnikswijer (Marijn Van Gils).....	18
8	Outro	18

1 INTRO

Welkom aan De ArcheoToog: Een podcast over archeologie in Vlaanderen. In deze Steentijd Special is samenwerking met Ex Situ praten Carolien Van Hecke en Erwin Meylemans met collega-archeologen over recent opgegraven Vlaamse prehistorische sites.

Vandaag aan de toog: Lommel – Kristalpark, Beveren – Schoorhavenweg en Kerkhove – Stuw. Welke nieuwe inzichten haalden archeologen onlangs uit de grond? Misschien wel bij jou om de hoek? Je hoort het hier, aan de ArcheoToog.

2 VOORSTELLING EX SITU EN DE SEMSE

ERWIN: Welkom allemaal aan de ArcheoToog voor deze speciale aflevering over enkele actuele opgravingen van de laatste jaren van grote steentijdprojecten. Ik ben Erwin Meylemans en van het agentschap Onroerend Erfgoed en vandaag word ik bijgestaan door Carolien Van Hecke, directeur Stedelijke Musea van Dendermonde. Maar ook vooral hoofdredacteur van Ex Situ, en die hoedanigheid vandaag hier aanwezig. Dag Carolien, welkom.

CAROLIEN: Dank u.

ERWIN: Kan je aan de luisteraars die Ex Situ misschien nog niet kennen even kort uitleggen wat Ex Situ juist is?

CAROLIEN: Zeker en vast. Ex Situ is een tijdschrift over archeologie in Vlaanderen. Het wordt volledig samengesteld door een groep zeer enthousiaste vrijwilligers uit het werkveld, zowel van universiteiten als uit de privésector als van musea, zoals ikzelf. En wij proberen eigenlijk actuele informatie en actuele verhalen, die elke dag naar boven komen uit de bodem, naar een breed publiek te brengen. We komen viermaal per jaar uit en het is volledig gratis, ons tijdschrift. Dit jaar bestaan wij ook tien jaar, en ik ben dan ook heel blij dat we hier samen met Onroerend Erfgoed deze Special mogen maken. Als je denkt, Ex Situ, dat lijkt mij wel iets voor onder de Kerstboom, het is het moment! Een abonnement kan je nemen via onze website en dan betaal je enkel de verzendingskosten.

ERWIN: Perfect. En de website is www.exsitu.be. We voorzien de link in de shownotes uiteraard. Op de website staan ook enkele artikels, als je al proevertjes wil bekijken kan je daar zeker al terecht. En actuele archeologie, dat sluit heel mooi aan bij het thema van vandaag. Want in deze aflevering gaan we niet hebben, zoals in de vorige afleveringen, over enkele bredere thema's uit de prehistorie zoals de kunst of het werktuigen maken of de introductie van de landbouw. We trekken onze laarzen aan en gaan specifiek naar enkele grote opgravingsprojecten van de laatste jaren kijken, en wat ze bijdragen over prehistorisch Vlaanderen. En dat doen we vandaag in het café van De Semse. Het charmante museum van de heemkundige kring van Zemst, waar we te gast zijn. Je kan hier terecht voor een pint of een koffie, of een blauwe Chimay of een Duvel, maar ook voor een kijkje in hun indrukwekkende archeologische collectie. Met als hoogtepunten de collectie van het Bos van Aa, en spectaculaire mammoetschedel. Een ander hoogtepunt is de collectie van de vicus van Elewijt. Maar ook andere periodes komen aan bod, tot aan de middeleeuwen toe. De collectie wordt beheerd door een gepassioneerde groep van vrijwilligers, en samen timmeren die mensen letterlijk en figuurlijk aan een educatief parcours doorheen de regio van Zemst en omstreken. Dus zeker een bezoekje waard.

////////////////////////////////////

ERWIN: Carolien kan daarvan meespreken dacht ik?

CAROLIEN: Vakjes scheppen is niet altijd zo populair!

ERWIN: Maar het is inderdaad een heel grote klus. Er moet enorm veel sediment gezeefd worden. Vrij intensief, want je graaft in een vakje van 50 x 50 cm, tot 10 cm diepte alles uit. Dat wordt allemaal gezeefd op dezelfde manier zoals een boring wordt gezeefd? Dus je bent als snel voor een kleine oppervlakte voor een hele tijd vertrokken?

INGER: Je bent dan even vertrokken, inderdaad.

MARIJN: Maar eigenlijk is er nog een efficiëntere techniek. In de echt traditionele techniek werd de hele oppervlakte met de truweel langzaam opgekrabd. Dus we doen het al efficiënter dan vroeger.

INGER: We innoveren wel een beetje hoor.

MARIJN: Absoluut, maar het blijft gewoon heel veel sediment dat door die zeef moet gehaald worden. En dat blijft arbeidsintensief, sowieso.

CAROLIEN: En ook wel een type opgraving waarbij je op het terrein zelf niet helemaal goed zicht hebt op hoe interessant of welke resultaten je kan verwachten.

ERWIN: Je vindt inderdaad geen muren of sporen. Je moet een beetje blind...

INGER: We zeven doorgaans ook op het terrein, dus je ziet wel direct in de zeef of het prijs is. Of dat het vakken zijn met heel veel stukken of juist niet. En er worden weleens sporen gevonden op steentijdvindplaatsen, je moet daar altijd bedacht op zijn. Paalsporen, maar ook andere dingen. Vlekken van oker, dat soort dingen. Of haardplaatsen, haardkuilen. Maar het is waar, het echte verhaal vertelt zich eigenlijk pas achteraf.

ERWIN: Pas als die opgraving gedaan is, begint het meer prettige, interessante werk? Dan zijn er heel veel technieken die kunnen gebruikt worden. Die komen straks nog wel aan bod bij de verschillende sites. Refitting, microwear...

MARIJN: Misschien nog snel reclame maken voor een vroegere aflevering. Want over één van die onderzoeken, microwear als deel van functioneel onderzoek, is er al een hele aflevering verschenen met Veerle Rots, van het TracéoLab in Luik.

ERWIN: Die heeft inderdaad over microwear en het maken van werktuigen, ... die aflevering kan je vinden op onze website.

4 BEVEREN – SCHOORHAVENWEG (INGER WOLTINGE EN YVES PERDAEN)

CAROLIEN: Voor het eerste verhaal trekken we naar de Scheldepolder. Inger mag rustig blijven zitten, en we worden vervoegd door Yves Perdaen, die er mag komen bijzitten. Welkom Yves. Jij werkt bij BAAC Vlaanderen als steentijdspecialist.

ERWIN: Collega van Inger natuurlijk.

YVES: Inderdaad, ja.

CAROLIEN: We gaan hier praten over een site, de Schoorhavenweg, die jullie in 2016-2017 hebben opgegraven na een intensief traject van veel vooronderzoek. Vertel eens, wat was de aanleiding daarvoor?

YVES: De aanleiding voor het onderzoek was de bouw van een nieuw logistiek park, Waasland Fase West. Mogelijk komt er nog een ander stuk bij, maar dit was al meer dan voldoende voor ons om in de grond te gaan zoeken.

ERWIN: Meer dan voldoende, want het is misschien wel de grootste steentijdoopgraving ooit in Vlaanderen. Zal ik de cijfers op tafel leggen?

YVES: Oei, ik ben niet zo goed in cijfers.

ERWIN: Ik heb er een paar opgeschreven. Het is wel vrij indrukwekkend.

YVES: Ja, het was verschillende tientallen hectaren groot, als ik me niet vergis bij 70 ha. Maar dat zit niet helemaal vol met steentijd, gelukkig maar!

CAROLIEN: Dat zijn dan meerdere sites of is dat één grote site?

YVES: Dat hangt een beetje af van hoe je zo een site definieert. Het is een aaneenschakeling van verschillende vuursteenconcentraties.

ERWIN: Om het toch een beetje in perspectief te plaatsen, want er is op zich 70 ha steentijdarcheologie. Dat was toen onhaalbaar om het allemaal op te graven. Dus er is in totaal denk ik 1,6 ha ongeveer opgegraven.

INGER: We hebben 6 ha geprospecteerd, en we hebben iets meer dan 1 ha opgegraven, ja, vlakdekkend.

CAROLIEN: Wat bedoel je met geprospecteerd?

INGER: In een testvakkengrid over die 6 ha. En daarvan hebben we in totaal denk ik 198.000 vakken gedaan, van 50 x 50 x 10 cm. Niet alleen wij met z'n tweeën hé!

ERWIN: Nee, het was een vrij grote ploeg die daar stond.

YVES: We hadden niet eindeloos veel tijd. We hebben moeten berekenen hoeveel vakken per dag dat we moesten scheppen om toch genoeg ruimte te hebben voor de opdrachtgever om tijdig klaar te zijn. Dan heb je een iets groter team nodig dan 2 of 3 mensen.

////////////////////

5 LOMMEL – KRISTALPARK (MARJOLEIN VAN DER WAA EN FERDI GEERTS)

CAROLIEN: Dan ruilen we nu de polderklei in voor de Kempische zandgronden, en trekken we dapper naar het oosten, naar de site van Lommel – Kristalpark. Daarvoor zijn Marjolein Van der Waa, archeologe van de KU Leuven en Fery Geerts van het Archeohuis De Kolonie in Lommel aangeschoven bij ons, hier lekker gezellig. Welkom ook voor jullie.

MARJOLEIN: Dank je.

CAROLIEN: Marjolein, jullie zijn nog altijd aan het opgraven op de site? Hoever staan jullie?

MARJOLEIN: Ja, klopt! Het gaat eigenlijk heel goed. We hebben ondertussen echt een schat aan informatie verzameld over een gigantische oppervlakte, dus wat dat betreft mogen wij absoluut niet klagen. Ik wil een kleine shout-out doen naar mijn collega's die op dit moment de site aan het voorbereiden zijn om veilig de winter door te komen. Die staan nu op het veld.

ERWIN: Er is al een hele voorgeschiedenis hé? Die site is al lang in onderzoek?

MARJOLEIN: Ja, je hebt al sinds de jaren '30 denk ik, hé Ferdi...?

FERDI: In 1934 om precies te zijn, heeft een lokale amateurarcheoloog de site daar ontdekt.

ERWIN: Dat deed hij gewoon door over het landschap te wandelen, te kijken en stukken op de rapen?

FERDI: Ja. Op de plaats waar zandverstuivingen geweest waren, waar de artefactenconcentraties die zich in de ondergrond bevonden, bloot kwamen te liggen, daar heeft hij die vondsten gedaan.

MARJOLEIN: Iets wat we tegenwoordig nog altijd doen hé?

ERWIN: En spreken we dan over dezelfde periode als bijvoorbeeld Schoorhavenweg, het mesolithicum? Of hebben we het over een andere periode?

MARJOLEIN: Ik denk dat we inderdaad over het mesolithicum mogen spreken. Misschien zelfs ook neolithicum. Maar, wat wel bijzonder is aan onze site, is dat we ook iets vroeger in de tijd gaan, naar het finaal-paleolithicum.

CAROLIEN: En kan je dat vlug even schetsen in de tijd, voor de mensen die de termen niet meer zo...

MARJOLEIN: We hebben het er juist nog over gehad. De exacte datering in kalenderjaren is aan discussie onderhevig. Ruwweg hebben we het over een periode die ongeveer een 1000-tal jaren duurt, zo een 13 à 14.000 jaar geleden.

ERWIN: En dat is die periode van kortstondige klimaatopwarming, de Allerödperiode?

MARJOLEIN: Je moet je daar niet persé een grote opwarming bij voorstellen. Dat was een periode waarin het klimaat vochtiger werd. En wat ook heel belangrijk is, is dat het 1000 jaar redelijk stabiel is gebleven. En tijdens die stabiliteit heeft die bodem een kans gehad om tot ontwikkeling te komen, in

waren dat het oker was. Omdat de prehistorische mens het ons gemakkelijk heeft gemaakt door daar effectief een aantal okerstiften achter te laten in die vulling.

ERWIN: Dat hebben ze speciaal voor jullie gedaan?

MARJOLEIN: Ik denk het ook!

CAROLIEN: Een okerstift, ik denk dan dat dat iets is om mee te tekenen of mee te schrijven? Kan je even uitleggen wat dat is, een okerstift? Wat moet ik mij daarbij voorstellen? Je hebt er bij, je kan ze tonen maar de mensen kunnen natuurlijk niet meekijken. Misschien kan je beschrijven wat dat is?

FERDI: Het is een fragment oker, dat in oorsprong een wat ruwere vorm had. Maar om die oker te gebruiken, bijvoorbeeld bij het looien van huiden of om het lichaam te beschilderen, werd die oker heel vaak over een tablet gewreven. Een natuurstenen tablet. Zodanig dat men poeder verkreeg. En door dat wrijven merk je dat die oker de vorm van een stift krijgt, en dat er verschillende facetten aanzitten. Dus je ziet duidelijk dat die oker gehanteerd is door een mens.

ERWIN: Kristalpark is niet de enige site van de Federmessercultuur in de Kempen? We kennen verschillende van die sites.

FERDI: In de Kempen hebben we inderdaad heel wat sites. Er is de site van Meer, Oud-Turnhout, De Liereman. Ik wil er ook Rekem bijrekenen. Dat ligt wel aan de Maas.

ERWIN: Waar ook weer die oker is teruggevonden.

FERDI: En dan hebben we natuurlijk Lommel, drie vindplaatsen.

ERWIN: Nog één heel bijzondere vondst die je voor ons hebt meegebracht. Een echt topstuk uit Vlaanderen. Mogen we eens kijken? De gegraveerde kei uit Lommel?

FERDI: Dit is dus die gegraveerde rolsteen. Voilà, hier is-ie dan! Het is een bruin sigaartje, het is wat driehoekig van doorsnede, en er staan tien groeven in. Enkele van die groeven zijn opgevuld met rode oker. En er zit wel duidelijk een patroon in, want die tien groeven staan niet zomaar willekeurig over die steen verspreid. Ze zijn gegroepeerd in twee groepjes van vijf.

ERWIN: Dus het heeft een bepaalde betekenis?

FERDI: Het heeft een bepaalde betekenis. Of het nu echt kunst is ...? Het is in ieder geval een moderne mens die op dat ogenblik, ergens rond 13.000 jaar geleden, abstractie gemaakt heeft van een of andere werkelijkheid en die groeven heeft aangebracht in de steen. En dan weer die rode oker, toch wel een raadselachtig product uit die periode dat vaak gebruikt werd.

ERWIN: Heel bijzonder om het echt live te kunnen zien.

FERDI: Volgend jaar eind november is er een grote topstuktentoonstelling, in het MAS in Antwerpen. En de tentoonstelling zal openen met deze steen.

CAROLIEN: Super!

ERWIN: Er werd natuurlijk wel een selectie gemaakt, om op te graven. Omdat het anders veel te veel zou zijn. Maar toch, het is bijzonder dat jullie dat onverbrand bot en jachtwild hebben. Leert dat ons iets over waarop de prehistorische mens gejaagd heeft?

HANS: Ja, enorm veel! Het is een van de weinige sites in Vlaanderen die ons inzicht verschaft in de jachtpatronen van de jagers-verzamelaars die toentertijd leefden. De dierlijke botresten die we gevonden hebben, de collectie zelf, is een van de grootste ... de grootste zelfs in Vlaanderen. Maar ook voor de omliggende regio's, Noord-Frankrijk, is het vrij uitzonderlijk hoeveel botresten er konden gedetermineerd worden. Het gaat over iets meer dan een 1000-tal stuks. Ze hebben vooral gejaagd op ree en everzwijn. We hebben ook vrij veel resten aangetroffen van pelsdieren. Bevers, marters, wolf, lynx, vos ...

ERWIN: Alles wat ze in die omgeving konden vinden ...

HANS: ... hebben ze uiteindelijk geëxploiteerd. Er zijn ook watervogels aangetroffen, visresten ... Een collega van mij heeft een stuk bot van een ree ...

ERWIN: Ja, dat heb je bij hé?

HANS: Ja, het gaat meer specifiek om een radius van een ree. Dat is eigenlijk ...

CAROLIEN: Een radius? Hans, wat is een radius?

HANS: Een radius is ..., in dit geval is het een linker radius.

ERWIN: Ah, dan is het wel duidelijk!

HANS: Dat is van de linker voorpoot van die ree, het onderste deel, net boven het polsgewricht. Dit stuk is op zich zeer bijzonder. Waarom? We hebben een collega die sinds kort begonnen is met een zeer gedetailleerd onderzoek van de botresten die gevonden zijn op de site, Camille Pironneau. Zij heeft op een aantal van die dierlijke botresten snijsporen kunnen ontdekken. En dat is eigenlijk wat we hier zien. Helemaal onderaan dit stukje bot zien we zo een snijspoor. En dat zou typisch de plaats geweest zijn waar jagers-verzamelaars sneetje toebrengen om de huid van het karkas te halen. Ze zullen dat gedaan hebben om de huid te recupereren, maar dat is natuurlijk ook de beste manier om toegang te krijgen tot het vlees, om dan verder te gaan consumeren. Er zijn een twaalftal reeën naar de site gebracht en verwerkt. Daarbij heeft ze kunnen vaststellen dat het eigenlijk allemaal om volwassen individuen ging. Wat op zich iets vreemd is. Waarom? De mannetjes komen solitair in het landschap voor. De vrouwtjes en de reekalfjes komen gegroepeerd voor. Dus het feit dat we weinig tot geen jonge dieren hebben, lijkt erop te wijzen dat ze specifiek jacht maakten op die mannetjesreeën. Waarschijnlijk omdat die het meeste vlees opleverden. Omdat die iets groter waren.

ERWIN: Zo gaan er nog veel verhalen volgen, want het onderzoek is nog maar pas begonnen.

HANS: Nog één voorbeeld over de everzwijnexploitatie. Voor die everzwijnen hebben ze net het omgekeerde gedaan, hebben ze groepjes van vrouwtjesdieren, van zeugen geviserd, die samen met hun jongen, met de biggen door het landschap trekken. Die mannetjeseverzwijnen, in de middeleeuwen enzovoort, stonden die ook al gekend voor hun agressieve karakter. Zij zijn veel gevaarlijker om op te jagen. Dat is iets wat de site van Kerkhove voor die twee diersoorten aantoont.

//

HANS: Dat is een van de bijzondere dingen aan de opgraving in Kerkhove, dat er zeer veel geïnvesteerd is in het maken van reconstructies van de landschappen waarin de prehistorische mens geleefd heeft.

ERWIN: Jullie hadden dan ook heel veel informatie, dankzij natuurwetenschappelijke technieken, stuifmeelkorrels, ...

HANS: Inderdaad. Stuifmeelkorrels, mollusken, geologen die zijn komen kijken naar de manier waarop die Scheldegeul opgevuld was doorheen de tijd. En dat heeft dus al vrij kort na die opgraving, in 2017 al, tot dit mooie publieksboek geleid. De tekeningen die door Ulco gemaakt zijn, zijn digitale tekeningen waarin zeer veel detail in aangebracht is, op basis van hetgeen we dankzij dat natuurwetenschappelijk onderzoek op de site hebben kunnen vaststellen.

ERWIN: Een enorme schat aan informatie. We zullen een aantal van die afbeeldingen in de shownotes zetten. Dankjewel Hans, voor dit boeiende verhaal van Kerkhove.

HANS: Dat is heel graag gedaan.

7 MEEUWEN – MONNIKSWIJER (MARIJN VAN GILS)

CAROLIEN: Dankjewel. Ondertussen is Marijn er terug komen bijzitten om een afronding te doen. We hebben heel wat boeiende sites aan het woord gehad vandaag.

ERWIN: We hadden met elke site een volledige aflevering kunnen vullen, of meer denk ik. Het was een beetje op een drafje erdoor. Er zijn nog X-aantal andere prehistorische sites die we hadden kunnen bespreken. Marijn, ik denk dan spontaan aan de site van Monnikswijer, die jij een paar jaar geleden hebt opgegraven.

MARIJN: Inderdaad. Een kleine site, kleine opgraving. Het bijzondere aan die site was dat daar een bepaalde grondstof veel meer voorkwam, dan we die voordien op andere vindplaatsen hadden aangetroffen. Die grondstof heet ftaniet. Vuursteen is iets wat vaak wordt geassocieerd met de steentijd, en dat is inderdaad de grondstof die we het meeste aantreffen. Die het meeste werd gebruikt door de prehistorische mens om zijn snijdende werktuigen mee te maken. Maar hij gebruikte ook verschillende andere steensoorten daarvoor. En we zien dat die vaak maar een beperkt oorsprongsgebied hebben, maar wel redelijk ver verspreid geraakten. Dan kunnen we beginnen denken over, hoe komt dat. Migreerden die mensen over zo een lange afstanden doorheen het landschap? Bijvoorbeeld, Wommersomkwartsiet, dat is tot ver in Nederland teruggevonden. Of was er sprake van een zekere vorm van handel van die grondstoffen? Ftaniet is een van die grondstoffen die op veel sites wordt aangetroffen, maar vaak in heel kleine aantallen. Vaak maar één of een paar stukjes. Er zijn maar weinig vindplaatsen waar het er een paar meer zijn. Maar in Meeuwen hebben we een kleine 800 opgegraven. Dat stelt dan de vraag, hoe komt het dat daar net zo veel van die grondstof aanwezig was?

8 OUTRO

ERWIN: En zo kunnen we voor heel veel sites een heel apart en boeiend verhaal opdiepen. Ik ga nog verwijzen naar onze Centrale Archeologische Inventaris (CAI), waar de sites die we vandaag besproken hebben online staan. Die informatie is beschikbaar. Daar verwijzen we naar in de shownotes, ook naar andere sites. Er is ook een thema in die CAI, 'Prehistorische sites en sitecomplexen'. Daar kan je ook gaan grasduinen in prehistorisch Vlaanderen. We vermeldden in de vorige podcasts ook al de Onderzoeksbalans Prehistorie. Die is een beetje technisch maar geeft wel een goed overzicht van wat we weten over de prehistorie in Vlaanderen. Dat is zeker de moeite om eens te bekijken. En daarmee kunnen we afsluiten en nog eens alle gasten bedanken. Ook het heemkundemuseum van De Semse en Paul Van de Velde die ons hier heeft rondgeleid. Er is een nieuwe podcastreeks in voorbereiding. Daarin verlaten we de prehistorie en gaan we naar de Vroege Middeleeuwen. Met termen als Dark Ages, Völkerwanderungszeit, namen als Merovech, Childerik en Clovis. Een beetje Game of Thrones in Vlaanderen. En wie meer wil weten, die kan altijd terecht op onze website www.onroerendergoed.be/dearcheotoog. En tot de volgende keer.

